

НАН УКРАЇНИ

**ДЕРЖАВНА УСТАНОВА
«ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ІМЕНІ В.К. МАМУТОВА
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ»
(ДУ «ІЕПД ІМЕНІ В.К. МАМУТОВА НАН УКРАЇНИ»)**

КУЛИК ОЛЕГ ІГОРОВИЧ

(підпис)

УДК 346.7:336.76:004.9

**КОНЦЕПЦІЯ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
РИНКУ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА**

Спеціальність 12.00.04 – господарське право;
господарсько-процесуальне право

РЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Київ – 2025

Дисертація є кваліфікаційною науковою працею на правах рукопису.

Робота виконана в Державній установі «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова Національної академії наук України» (м. Київ).

Науковий консультант – доктор юридичних наук, старший дослідник,
ГУДІМА Тетяна Степанівна,
Державна установа «Інститут
економіко-правових досліджень імені
В. К. Мамутова Національної академії наук
України», заступник завідувача відділу проблем
модернізації господарського права та
законодавства (м. Київ)

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
ПОДЦЕРКОВНИЙ Олег Петрович,
Національний університет «Одеська юридична
академія», завідувач кафедри господарського права і
процесу (м. Одеса);
доктор юридичних наук, професор
МІЛАШ Вікторія Сергіївна,
Національний юридичний університет імені
Ярослава Мудрого, доцент кафедри господарського
права (м. Харків);
доктор юридичних наук, доцент
ГАРАГОНІЧ Олександр Васильович,
Навчально-науковий інститут права Київського
національного університету імені Тараса Шевченка
МОН України, доцент кафедри господарського
права та господарського процесу (м. Київ).

Захист відбудеться **«19» вересня 2025 року об 11⁰⁰ годині** на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 11.170.02 Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Мамутова Національної академії наук України» (зала засідань, вулиця Марії Капніст, 2, прим. 227, Київ, 03057).

Із дисертацією можна ознайомитися на офіційному сайті (https://www.iepd.kiev.ua/?page_id=18846) та в бібліотеці Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Мамутова Національної академії наук України» за адресою: вулиця Марії Капніст, 2, прим. 227, Київ, 03057.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Наталія ЄРЕМЄВА

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Ринок віртуальних активів є динамічним і стратегічно важливим сегментом цифрової економіки сучасних держав. Його формування та розвиток відбуваються в умовах глобалізації, цифровізації фінансових відносин та трансформації підходів до збереження, обміну й інвестування вартості. Віртуальні активи стали одним із ключових фінансово-технологічних інструментів, що опосередковують систему новітніх зв'язків між суб'єктами господарювання, інвесторами, споживачами та державою. Україна, прагнучи інтегруватися у світовий фінансовий простір, також демонструє зростання інтересу до розвитку ринку віртуальних активів насамперед у площині регулювання діяльності постачальників послуг, пов'язаних з оборотом таких активів.

Водночас сучасний стан розвитку ринку віртуальних активів в Україні характеризується цілою низкою проблем, які стримують його інституційну стабільність і правову визначеність. Серед ключових проблем варто виокремити нерозвиненість правової доктрини, відсутність сталих підходів до кваліфікації правовідносин на ринку віртуальних активів, а також фактичну відсутність ефективного нормативно-правового середовища для здійснення господарської діяльності в цій сфері.

Особливого значення набувають питання правового статусу учасників ринку, зокрема постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, порядку набуття ними господарської правосуб'єктності, визначення особливостей їх банкрутства, регламентації механізмів державного регулювання та саморегулювання. Враховуючи значний обсяг операцій з віртуальними активами та потенційні ризики для економіки, актуальним є формування ефективної системи правового забезпечення діяльності таких суб'єктів.

Нормативне підґрунтя регулювання ринку віртуальних активів в Україні наразі перебуває в стадії становлення. Правове регулювання здійснюється фрагментарно, зокрема на основі положень Цивільного кодексу України, Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», окремих положень Закону України «Про віртуальні активи», а також ряду підзаконних актів. Проте чинна нормативна база є неповною, містить численні прогалини та колізії, не забезпечує чіткого розмежування повноважень регуляторів і не визначає правової природи самих віртуальних активів.

Попри те, що Закон України «Про віртуальні активи» до сьогодні не набрав чинності, уже зараз його положення стали предметом наукового аналізу та критичної оцінки. Крім того, у Верховній Раді України розглядається низка суміжних законопроектів, спрямованих на удосконалення регулювання у сфері віртуальних активів, оподаткування цифрових активів, захисту прав інвесторів тощо. Це відкриває простір для формулювання нових науково обґрунтованих

пропозицій щодо вдосконалення законодавчої політики у сфері цифрової економіки.

Ринок віртуальних активів є об'єктом інтересу низки галузей науки, насамперед технічних, економічних і правових. У науковій площині питання обороту віртуальних активів, їх правової природи та нормативного регулювання в Україні досліджували такі вчені, як О. В. Бондаренко, О. В. Гарагонич, Т. С. Гудіма, І. Ю. Гулейков, С. О. Грицай, Б. В. Деревянко, Р. А. Джабраїлов, О. О. Дмитрик, А. Г. Донець, А. А. Кудь, М. П. Кучерявенко, В. С. Мілаш, К. Г. Некіт, А. С. Овчаренко, О. П. Подцерковний, Є. М. Смичок, В. А. Устименко, О. С. Черних та інші. Їхні праці присвячені аналізу окремих аспектів правового регулювання віртуальних активів, зокрема, у сфері цивільного, фінансового та податкового права, а також питань удосконалення профільного законодавства.

Однак наявні дослідження не охоплюють у повному обсязі специфіку господарсько-правового регулювання цього ринку. Потребують подальшого системного аналізу питання правосуб'єктності та легітимації постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, особливості їх неплатоспроможності та банкрутства, правовий режим функціонування децентралізованих автономних організацій, а також правові механізми регулювання інфраструктури ринку, емісії віртуальних активів та інших операцій із ними. Посилення господарсько-правового підходу є обґрунтованим з огляду на економіко-правову природу ринку віртуальних активів, який здебільшого функціонує в межах господарських відносин.

Судова практика в цій сфері залишається поодиноким та перебуває на ранньому етапі становлення. Причиною цього є правова невизначеність, прогалини в законодавстві та брак усталеної судової доктрини. У результаті багато суб'єктів ринку змушені легітимізувати свою діяльність в іноземних юрисдикціях, де правовий режим є більш зрозумілим і передбачуваним, що, своєю чергою, спричиняє напрацювання практики не в Україні, а за кордоном.

Таким чином, дослідження господарсько-правового регулювання ринку віртуальних активів, з урахуванням ролі постачальників відповідних послуг, особливостей їх правового статусу, процедур банкрутства, а також взаємодії державного регулювання й саморегулювання, є на сьогодні надзвичайно актуальним. Воно не лише відповідає викликам сучасної цифрової економіки, а й має прикладне значення для формування ефективного правового середовища в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова Національної академії наук України» НАН України в межах тем: «Утвердження ідеології соціальної справедливості в суспільстві на засадах правового регулювання економіки» (ДР № 0122U001715), Трансформація національної правової парадигми в

контексті інтеграції у європейський економічний та політико-правовий простір (ДР № 0125U000801).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є розробка науково обґрунтованих, цілісних та актуальних концептуальних положень щодо господарсько-правового регулювання ринку віртуальних активів та підготовка на цій основі пропозицій з удосконалення відповідного законодавства в цій сфері.

Для реалізації зазначеної мети у роботі вирішувалися такі *завдання*:

- розкрити сутність ринку віртуальних активів як економіко-правової категорії, виявити його види та конкретизувати функції;
- надати характеристику віртуальним активам як об'єктам ринку;
- узагальнити законодавчу основи регулювання ринку віртуальних активів, охарактеризувати етапи її становлення та обґрунтувати напрями її удосконалення;
- дослідити можливість віднесення *lex cryptographica* до джерел права;
- конкретизувати систему органів державної влади, що регулюють відносини на ринку віртуальних активів;
- уточнити поняття та конкретизувати форми саморегулювання ринку віртуальних активів;
- проаналізувати правове підґрунтя впливу Європейського Союзу на ринок віртуальних активів;
- дослідити досвід зарубіжних країн з регулювання ринку віртуальних активів;
- надати загальну характеристику учасників ринку віртуальних активів;
- розкрити сутність господарської правосуб'єктності постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів;
- конкретизувати поняття й виявити умови легітимації постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів;
- визначити особливості банкрутства постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів;
- обґрунтувати місце децентралізованої автономної організація серед учасників ринку віртуальних активів;
- конкретизувати поняття інфраструктури ринку віртуальних активів та посередництва на ринку;
- уточнити правовий режим емісії віртуальних активів;
- розкрити особливості правового режиму інших операцій з віртуальними активами.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що складаються у зв'язку із емісією та оборотом віртуальних активів.

Предметом дослідження є концепція господарсько-правового регулювання ринку віртуальних активів: теорія і практика.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження склали загальнонаукові та спеціально-наукові методи пізнання, що застосовуються юридичною наукою. Застосування діалектичного методу дозволило розкрити

ринок віртуальних активів як складне економіко-правове явище, його динаміку і зв'язок з іншими правовими явищами (підрозділи 1.1, 1.3.1, 1.3.2, 3.2). Виокремлення і дослідження видів як віртуальних активів, так і ринку віртуальних активів, аналіз його учасників, дослідження господарсько-правових засобів його державного регулювання здійснено з використанням системно-структурного методів, методу аналізу й синтезу (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 3.2). Синергетичний метод дозволив дослідити проблеми джерел регулювання ринку віртуальних активів та розглянути *lex cryptographica* крізь призму джерел права (підрозділ 1.3.2). За допомогою методів спостереження і порівняння проведено аналіз стану ринку віртуальних активів та його законодавчого регулювання (підрозділи 1.1, 1.3.1, 2.1, 2.2). Формально-юридичний метод, методи індукції і дедукції використано для опрацювання питань захисту прав та законних інтересів учасників ринку віртуальних активів (підрозділ 2.2). Формально-логічний метод використано для дослідження поняття ринку віртуальних активів, опрацювання іншого понятійного апарату, аналізу нормативно-правових актів (підрозділи 1.1, 1.2, 3.2.1, 3.2.2, 3.4). Герменевтичний метод використовувався при тлумаченні норм права щодо особливостей правового статусу постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, правових режимів емісії та інших операцій з віртуальними активами, державного регулювання ринку (підрозділи 3.2.1, 3.2.2, 3.2.3, 4.1, 4.2). Логіко-юридичний метод застосовувався для розробки та обґрунтування напрямів удосконалення законодавства, що регулює ринок віртуальних активів (підрозділи 1.3.1, 2.1, 2.2, 3.2, 4.1, 4.2). Застосування аксіоматичного методу дозволило сприймати положення теорії права, економічної теорії без додаткового доведення. Порівняльно-правовий метод застосовано для виявлення та аналізу підходів до регулювання ринку віртуальних активів на рівні Європейського Союзу, в офшорних зонах та в інших різних зарубіжних країнах, зокрема у Швейцарії, Німеччині, Канаді, США (підрозділи 2.3.1, 2.3.2). Історико-правовий метод застосовано при аналізі етапів становлення законодавчої основи ринку віртуальних активів (підрозділ 1.3.1). Застосування вищезазначених методів наукового пізнання комбінувалося залежно від розв'язання завдань дослідження.

Теоретичною основою дослідження, крім вищезазначених авторів, склали роботи таких вчених як: О. А. Беяневич, Ю. М. Бисага А. Г. Бобкова, О. М. Вінник, С. О. Віхров, В. В. Добровольська, Д. В. Задихайло, А. М. Захарченко, Г. Л. Знаменський, І. Ф. Коваль, О. В. Кологойда, В. К. Малолітнева, В. К. Мамутов, А. К. Мулик, В. Г. Олюха, Ю. М. Павлюченко, О. М. Переверзєв, Я. В. Петруненко, В. В. Поєдинок, В. П. Попелюк, В. В. Рєзнікова, Н. О. Саніахметова, А. В. Смітюх, В. С. Щербина та деяких інших.

Емпіричну базу дослідження склали вітчизняні нормативно-правові акти та практика їхнього застосування, зокрема судова; статистичні дані; акти Європейського Союзу, законодавство деяких зарубіжних країн.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що вперше в

національній доктрині господарського права розроблено концептуальні положення, які спрямовані на розв'язання важливої теоретичної та практичної проблеми господарсько-правового регулювання ринку віртуальних активів, на основі чого обґрунтовано нові концептуальні положення і пропозиції з його удосконалення.

Наукова новизна дисертаційного дослідження конкретизується в науково-теоретичних положеннях, висновках та пропозиціях, найважливішими з яких є такі.

Уперше:

обґрунтовано концептуальні засади формування інституціональної моделі ринку віртуальних активів як цифрової системи правовідносин, що охоплює емісію та оборот віртуальних активів, функціонує на засадах структурної подільності, багаторівневого регулювання (публічного, саморегуляторного та протокольно-автоматизованого) і передбачає участь суб'єктів, взаємодія яких здійснюється через алгоритмічно реалізовані правові механізми відповідно до *lex cryptographica*;

обґрунтовано авторську класифікацію спеціальних функцій ринку віртуальних активів, що забезпечує відтворення економічних відносин у цифровому середовищі. На відміну від класичних фінансових систем, первинному та вторинному ринку віртуальних активів властиві такі спеціальні функції: функція валідованої емісії (через протоколи смарт-контрактів або блокчейн-платформи без єдиного емітента), функція цифрового обороту (на децентралізованих та централізованих цифрових платформах обміну), функція верифікованого зберігання (через некастодіальні гаманці), а також функція інтероперабельності (забезпечення техніко-правової сумісності активів між різними мережами та юрисдикціями);

запропоновано визначення господарської правосуб'єктності постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, як здатності вступати в правовідносини з приводу емісії, обороту, зберігання та забезпечення інтероперабельності в умовах часткової децентралізації та цифрової взаємодії. Обґрунтовано, що така правосуб'єктність має комплексний міждисциплінарний характер, поєднуючи елементи господарської, фінансової та інформаційної діяльності, і потребує встановлення окремого правового режиму, що не зводиться до класичної моделі суб'єктів господарювання. Із цією метою вперше застосовано функціональний критерій ідентифікації таких суб'єктів, узгоджений із підходами права ЄС (регламент MiCA) та рекомендаціями FATF, але адаптований до умов правового регулювання в Україні;

визначено особливості умов легітимації постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, як процесу проходження юридичних процедур, спрямованих на поетапне підтвердження законності їх входження до сфери господарювання, набуття ними господарської правосуб'єктності, необхідної для провадження діяльності з надання послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, які проявляються у внесенні таких

постачальників до відповідного реєстру, тобто у спеціальній державній реєстрації, а також ліцензуванні, за наявності відповідних умов;

розроблено пропозиції щодо спеціального правового режиму банкрутства постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, який передбачає: надання права розпоряднику майна, керуючому санацією або ліквідатору здійснювати відповідну діяльність за наявності дозволу; обов'язкове залучення регулятора ринку віртуальних активів до участі в процедурі банкрутства; закріплення положення, що віртуальні активи, які належать клієнтам та перебувають у володінні, користуванні або розпорядженні постачальника послуг, не включаються до складу ліквідаційної маси; установлення пропорційності повернення клієнтам віртуальних активів у разі, якщо їх обсяг недостатній для повного задоволення вимог усіх клієнтів; передбачення можливості продажу віртуальних активів ліквідатором виключно через іншого постачальника послуг на підставі відповідного договору; унормування обов'язку повернення віртуальних активів клієнтам з моменту відкриття процедури санації або ліквідації, якщо клієнт не висловив волі передати активи іншому постачальнику; встановлення обов'язку розпорядника майна впродовж десяти днів з дня призначення оприлюднити на вебсайті постачальника послуг повідомлення про відкриття провадження у справі про банкрутство та поінформувати відповідного регулятора;

обґрунтовано доцільність унормування статусу децентралізованої автономної організації як організації, втіленої в комп'ютерному коді, що функціонує без централізованого контролю або втручання третьої сторони на основі смарт-контрактів, та яка не є фізичною чи юридичною особою, проте є нетиповим суб'єктом господарювання і учасником ринку віртуальних активів, провадить діяльність як постачальник послуг та може бути зареєстрованою шляхом внесення до спеціального переліку, що ведеться регулятором ринку віртуальних активів в Україні, що, зокрема, уможливить накладення на неї санкцій та забезпечення підконтрольності в публічно-правовому аспекті;

розроблено пропозиції щодо умов договорів купівлі-продажу забезпечених віртуальних активів на підставі виявлення особливостей правочинів із забезпеченими віртуальними активами: 1) обов'язки продавця за договором щодо порядку повернення об'єкту цивільних прав, яким його було забезпечено, або компенсації вартості об'єкту забезпечення, якщо таке повернення є неможливим, а також порядок дій у разі втрати або вибуття з цивільного обороту з тих чи інших підстав, та можливість заміни забезпечення таких віртуальних активів; 2) підтвердження того, що продавець є власником об'єкта, на який посвідчені майнові права забезпеченим віртуальним активом; 3) конкретизацію умов обороту об'єктів цивільних прав, якими віртуальні активи забезпечені: до прикладу передбачених законодавством обмежень, чи необхідності отримання дозволів, ліцензій тощо; 4) підтвердження продавця про те, що об'єкти цивільних прав, якими його було забезпечено, не перебувають під обтяженням та не вилучені з цивільного обороту; 5) як додаток до договору купівлі-продажу забезпечених віртуальних активів

пропонується додавати односторонній правочин, яким відповідний віртуальний актив пов'язується з визначеними у правочині базовим активом, до прикладу, заяву емітента про забезпечення віртуального активу іншим об'єктом цивільних прав;

обґрунтовано правовий режим віртуального активу як об'єкта азартної гри, зокрема його потенційну можливість бути використаним у якості виграшу або ставки під час проведення азартних ігор. На цій підставі аргументовано наявність подвійного правового режиму для діяльності суб'єктів господарювання, що організовують азартні ігри з використанням віртуальних активів, який засновується на одночасному застосуванні норм спеціального законодавства про віртуальні активи та законодавства у сфері організації та проведення азартних ігор.

Удосконалено положення щодо:

визначення ринку віртуальних активів як системи господарських правовідносин, що охоплює емісію (первинний ринок) та оборот (вторинний ринок) віртуальних активів у цифровому середовищі з використанням публічно-правових, саморегуляторних та протокольно-автоматизованих механізмів управління, включаючи алгоритмічно реалізовані правові зв'язки на основі *lex cryptographica*;

співвідношення понять «цифровий актив», «віртуальний актив» та «криптоактив» шляхом уточнення, що термін «цифровий актив» охоплює ширше коло явищ, ніж віртуальні та криптоактиви; ключовою ознакою віртуальних активів є їх належність до цифрових речей, здатність бути об'єктом цивільних прав та мати вартість, а криптоактивами цифрові або віртуальні активи стають лише за умови використання криптографічних засобів захисту, зокрема технології розподіленого реєстру (блокчейну);

визначення правової природи забезпечених віртуальних активів шляхом обґрунтування їх подвійної юридичної природи – як цифрової речі та сукупності майнових прав на об'єкт забезпечення, з урахуванням того, що на їх оборот повинні поширюватися всі правові вимоги, обмеження та формальні вимоги, передбачені для відповідного об'єкта цивільних прав. Такий підхід уточнює механізми правозастосування та забезпечує узгодженість національного регулювання з положеннями Закону України «Про віртуальні активи»;

класифікації віртуальних активів шляхом уточнення двох базових критеріїв: 1) за забезпеченістю (із розподілом забезпечених активів на токени електронних грошей та токени, прив'язані до активів), що дозволяє деталізувати вже закріплену у законодавстві типологію; 2) за способом використання криптографії, що дає змогу відмежувати криптоактиви як техніко-правову категорію від віртуальних активів у замкнених (некриптографічних) цифрових системах, які можуть існувати без шифрування, але наділені ідентифікаційними ознаками;

lex cryptographica, який являє собою сукупність правил поведінки, встановлених і забезпечених програмними обмеженнями коду, шляхом

обґрунтування, що *lex cryptographica* може виконувати роль допоміжного інструмента правового регулювання у сфері віртуальних активів, виконуючи превентивну функцію – обмежувати потенційно неправомірні дії на рівні коду, забезпечуючи технологічну дисципліну та правомірну поведінку суб'єктів ринку;

принципів державного регулювання ринку віртуальних активів шляхом обґрунтування обмеженої сумісності їх реалізації із застосуванням технологій штучного інтелекту в державному регулюванні, адже у разі використання штучного інтелекту неможливо досягти вимог принципів прозорості, врахування громадської думки та передбачуваності через те, що алгоритм штучного інтелекту прихований у «чорній скриньці». Водночас, оцінити використання штучного інтелекту на відповідність таким принципам державного регулювання ринку віртуальних активів, як: доцільність, адекватність, ефективність та збалансованість – неможливо, оскільки така оцінка перебуватиме поза межами когнітивних можливостей людини;

правової природи саморегулювання на ринку віртуальних активів шляхом конкретизації його прояву як двоформного механізму – локального (внутрішнього) регулювання (через встановлення стандартів поведінки учасників) та організаційного (через створення саморегулювних організацій), що функціонують у межах добровільних об'єднань. Відмінність запропонованого підходу полягає в урахуванні специфіки цифрового середовища, технологічної складності ринку віртуальних активів та відсутності повноцінного централізованого регулювання, що зумовлює потребу в посиленні ролі саморегулювання саме в цій галузі;

застосування альтернативних способів вирішення спорів на ринку віртуальних активів шляхом обґрунтування умов ефективного використання міжнародного комерційного або третейського арбітражу за наявності арбітражної угоди. Зазначено, що хоча чинне законодавство формально не виключає такої можливості, її реалізація вимагає нормативного доопрацювання та адаптації арбітражних регламентів до цифрової специфіки відповідних правовідносин;

класифікації учасників ринку віртуальних активів шляхом виокремлення трьох функціональних груп – основних, інфраструктурних та регуляторних, із урахуванням виконуваних ними функцій, характеру діяльності та їх ролі на ринку віртуальних активів, що дозволяє більш точно визначити межі їх правового статусу та компетенції;

принципу зворотного запиту (*reverse solicitation*) на ринку віртуальних активів, шляхом обґрунтування доцільності його імплементації на національному рівні, що дозволяє іноземним постачальникам надавати послуги на запит українських клієнтів, без необхідності ліцензування, за умови, що ініціатива виходить від самого користувача, – відповідно до підходів ЄС;

інфраструктури ринку віртуальних активів шляхом уточнення, що під нею слід розуміти сукупність елементів, які забезпечують технічний, правовий,

інформаційний та інший супровід діяльності основних учасників ринку, створюючи умови для ефективного та безперервного функціонування ринку й взаємодії його суб'єктів;

уявлення про виконання посередницьких функцій на ринку віртуальних активів шляхом уточнення, що постачальники послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів виконують функціонально спеціалізоване посередництво (наприклад, зберігання ключів віртуальних активів, проведення обміну віртуальних активів тощо). Водночас елементи інфраструктури ринку, які виконують функції відмінні від безпосередніх операцій з віртуальними активами, але надають послуги іншим учасникам ринку в їхніх інтересах, за їх рахунок, з метою отримання прибутку (наприклад, надають консультаційні, інформаційні, рекламні, кредитно-банківські, аудиторські, нотаріальні, біржові та інші послуги учасникам ринку) забезпечують універсальне посередництво;

консультаційних, зокрема юридичних, послуг на ринку віртуальних активів шляхом обґрунтування доцільності їх включення до переліку посередницьких послуг у сфері обороту віртуальних активів, що надають елементи інфраструктури цього ринку, з відповідним розширенням обов'язків таких суб'єктів щодо здійснення фінансового моніторингу. Запропоновано функціональний підхід до визначення постачальників послуг, пов'язаних з віртуальними активами, який дозволяє адаптувати правове регулювання до практики FATF і положень Регламенту МіСА, з урахуванням потреб правової визначеності в умовах часткової децентралізації;

поняття емісії віртуальних активів шляхом уточнення, що вона являє собою сукупність послідовно здійснюваних техніко-юридичних фактів, у результаті яких відбувається випуск віртуального активу в оборот, з урахуванням того, що найпоширенішими формами емісії є первинне розміщення монет (ICO) та майнінг, однак можливі й інші способи, що залежать від технологічного розвитку ринку;

правового режиму емісії віртуальних активів шляхом конкретизації його змісту як особливого стану нормативного врегулювання суспільних відносин щодо випуску віртуальних активів, що встановлюється законом і забезпечується державою через визначення специфічних прав і обов'язків емітентів віртуальних активів, засобів правового впливу та заходів юридичної відповідальності за порушення встановленого порядку емісії;

Дістало подальший розвиток положення щодо:

ознак віртуальних активів шляхом їх конкретизації як: 1) наявності вартісної характеристики; 2) існування виключно в електронній (цифровій) формі; 3) здатності бути об'єктом цивільного обороту; 4) належності до категорії цифрових речей, що може слугувати основою для правової уніфікації з положеннями цивільного законодавства;

правової природи віртуальних активів шляхом обґрунтування доцільності формування для них спеціального правового режиму *sui generis*, який виходить за межі традиційної класифікації об'єктів цивільних прав, зокрема категорії «речі», та передбачає комплексне регулювання віртуальних

активів як цифрових об'єктів, що мають вартісну ознаку, здатність до обороту та функціональне призначення у сфері господарської діяльності;

генези законодавчого забезпечення ринку віртуальних активів в Україні шляхом виокремлення двох історичних етапів становлення відповідного регулювання: початкового (2014 – 2022 рр.), що характеризується поодинокими спробами законодавчого врегулювання та появою перших офіційних підходів, та етапу з 2022 року, який пов'язаний із запуском системних регуляторних ініціатив, зокрема у контексті поступової імплементації *acquis* ЄС;

напрямів удосконалення законодавства у сфері регулювання ринку віртуальних активів шляхом їх конкретизації та узагальнення, зокрема в частині: а) запровадження правового механізму використання віртуальних активів в якості засобу платежу; б) розробки спеціального порядку залучення таких активів в якості інвестицій у повоєнне відновлення економіки України; в) встановлення правових засад державного контролю за цільовим використанням інвестицій, вкладених у віртуальні активи;

контролю за ринком віртуальних активів шляхом обґрунтування необхідності його здійснення з дотриманням принципів пропорційності, недискримінаційності та правової визначеності, що передбачає збереження презумпції добросовісності учасників ринку як загального правила взаємодії між суб'єктами та регулятором;

вдосконалення державного регулювання ринку віртуальних активів шляхом обґрунтування доцільності впровадження еволюційної моделі інституційного розвитку ринку, ключовим елементом якої є коеволюція новітніх технологій та державного регулювання, що дозволить врахувати особливості регулювання цифрової економіки, забезпечити дотримання публічних інтересів (захист конкуренції, протидію відмиванню коштів, отриманих злочинним шляхом), але, водночас, дотримати принцип пропорційності та недопущення надмірного втручання у ринкові механізми;

наближення законодавства України до права ЄС з урахуванням особливостей нормативної основи функціонування ринку віртуальних активів (насамперед, MiCA), а також інституційної та регуляторної спроможності суб'єктів регулювання ринку віртуальних активів (Європейського управління з цінних паперів та ринків (ESMA), Європейської банківської організації (ЕВА) та Європейського центрального банку (ЕЦБ);

законодавчого регулювання ринку віртуальних активів шляхом обґрунтування доцільності встановлення заборони на використання інсайдерської інформації при здійсненні операцій з віртуальними активами – як особливого різновиду конфіденційної інформації, що має потенційний вплив на ринкову поведінку, на відміну від комерційної таємниці, яка слугує засобом захисту конкурентних переваг суб'єкта господарювання. У межах аналізу моделей державного регулювання, сформованих в окремих офшорних юрисдикціях, обґрунтовано доцільність наділення уповноваженого органу повноваженнями щодо офіційного тлумачення законодавства у цій сфері;

положення щодо диференціації моделей правового регулювання криптоактивів шляхом співставлення монорегуляторного підходу Швейцарії та полірегуляторної моделі Канади. Уточнено можливості впровадження цих моделей в Україні, зокрема через застосування механізму обов'язкового резервування активів, що забезпечують стейблкоїни;

посередницької діяльності на ринку віртуальних активів шляхом уточнення, що така діяльність може включати не лише класичні договірні або біржові послуги, а й юридичні або технічні дії, пов'язані з оборотом активів (укладення смарт-контрактів, кастодіальні сервіси, токенизація прав), які здійснюються в інтересах іншої особи та передбачають економічну вигоду для посередника;

правового розуміння операцій з віртуальними активами шляхом уточнення, що під такими операціями слід розуміти будь-які дії з віртуальними активами (зокрема купівлю-продаж, обмін, зберігання тощо), перелік яких не може бути вичерпним з огляду на постійну технологічну еволюцію, що зумовлює появу нових форм взаємодії, які формально можуть не підпадати під відомі праву правочини;

правової природи майнінгу як способу емісії віртуального активу шляхом уточнення, що така діяльність може визнаватися господарською за умови її здійснення суб'єктом господарювання з метою задоволення потреб інших учасників ринку віртуальних активів, якщо вона спрямована на видобуток криптовалюти, що має вартісний характер і підлягає оцінці у грошовому виразі;

підтвердження права власності на віртуальні активи шляхом обґрунтування доцільності застосування до правовідносин щодо обороту віртуальних активів в Україні доктрини *deemed ownership* (англійське приватне право), відповідно до якої особа, яка контролює криптографічний ключ до віртуального активу, презюмується власником такого активу; презумпція власності виникає у того, хто володіє приватним ключем, якщо інше не доведено, до прикладу встановленням факту того, що дійсний власник передав криптографічний ключ у фактичне володіння третьої особи на підставі правочину, або таке володіння передано третій особі в силу закону чи судового рішення, а також в разі неправомірного набуття третьою особою ключа до віртуального активу.

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що представлені в дисертації положення формують цілісне уявлення про ринок віртуальних активів як об'єкт господарсько-правового регулювання й можуть скласти підґрунтя для подальших наукових досліджень проблемних питань. Певні висновки і пропозиції можливо використати в науково-дослідній діяльності; навчальному процесі при викладанні дисциплін, підготовці, підручників, навчальних посібників тощо; в законотворчій діяльності і у сфері правозастосування.

Положення дисертації використовуються у навчальному процесі при викладанні окремих тем навчальних дисциплін «Господарське право»,

«Сучасні проблеми господарського права та процесу» у Київському університеті права Національної академії наук України (довідка від 10.06.2025 № 146/15). Також окремі висновки та пропозиції отримали практичне впровадження у діяльності постачальника послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів «Clear White Technologies Limited» («WhiteBit») (довідка від 04.06.2025) та використовуються в адвокатській практиці (довідка від 10.06.2025 № ВИХ-25-1).

Положення дисертації можуть застосовуватись у науково-дослідній роботі та навчальному процесі у рамках господарсько-правових дисциплін, призначених для студентів юридичних та економічних спеціальностей. Дискусійні дисертаційні положення та висновки можуть стати підґрунтям для подальших наукових досліджень.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною, завершеною науковою роботою. Викладені теоретичні положення, сформульовані висновки та пропозиції є результатом аналізу автором 864 наукових, навчальних і нормативно-правових джерел, матеріалів правозастосовної практики. Особистий внесок у працях, опублікованих у співавторстві, визначено у списку праць за темою дисертації.

Апробація результатів дисертації. Положення і висновки дисертаційного дослідження доповідалися та обговорювалися на науково-практичних конференціях наукових читаннях, круглих столах, зокрема на: Науково-практичній конференції «Права людини і громадянина в умовах воєнного стану» (м. Харків, 2024); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Осінні юридичні читання – 2024» (м. Вінниця, 2024); Науково-практичній конференції «Правове забезпечення відновлення інноваційного розвитку економіки в повоєнній Україні» (м. Харків, 2024); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Слобожанські наукові читання: соціально-економічні та гуманітарно-правові виміри» (м. Харків, 2024); Міжнародній науковій конференції «Advances in law: the view of domestic and foreign scholars» (м. Рига, 2024); II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Конституція України: стан, перспективи та механізми реалізації» (м. Київ, 2024); П'ятих наукові читання пам'яті академіка В.К. Мамутова (м. Київ, 2024); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Еколого-правові детермінанти соціально-економічного розвитку держави: виклики воєнного часу та перспективи повоєнного відновлення» (м. Київ, 2024); Третіх наукових читаннях пам'яті професора Пронської Грацієлли Василівни (м. Київ, 2024); Міжнародній науковій конференції «World economy and civilizational progress amidst polystructural changes: economic-technological, resource, political-legal, security-social factors» (м. Ужгород, 2024); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Весняні юридичні читання – 2024» (м. Вінниця, 2024); Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток України в умовах мілітарного впливу: соціально-правові, економічні та екологічні аспекти» (м. Київ, 2024).

Публікації. Основні результати наукового дослідження із достатньою повнотою висвітлено у 39 публікаціях, а саме: опубліковано двадцять п'ять наукових статей, з яких двадцять одна стаття – у наукових виданнях, включених до категорії «Б» Переліку наукових фахових видань України, три наукові публікації – у наукових періодичних виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та Scopus, одна стаття у періодичному виданні, включеному до категорії «А» Переліку наукових фахових видань України, дванадцять тез доповідей на науково-практичних конференціях та дві праці, які додатково відображають наукові результати дисертації (стаття та методичні рекомендації). Загальний обсяг публікацій – 19,36 д.а., з яких особисто автору належить – 15,47 д.а.

Структура та обсяг дисертації обумовлені її метою та завданнями. До структури дисертації належать: перелік умовних скорочень, вступ, 4 розділи, яким підпорядковано 12 підрозділів, висновки, список використаних джерел (864 найменування) і 4 додатки. Загальний обсяг рукопису становить 538 сторінок, з них 422 сторінки основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми дисертаційного дослідження; висвітлено зв'язок з науковими програмами, планами, темами; проаналізовано загальний стан наукової розробленості теми; окреслено мету та завдання дослідження; сформульовано об'єкт і предмет, основні методологічні підходи до дослідження; наукову новизну та теоретичне і практичне значення роботи; наведено відомості про апробацію та публікації результатів дослідження; його структуру.

Розділ 1 «Економіко-правові умови формування ринку віртуальних активів» складається з трьох підрозділів, присвячених дослідженню економіко-правової природи ринку віртуальних активів, характеристиці віртуальних активів як об'єктів господарсько-правового регулювання, аналізу правової основи регулювання відносин у цій сфері в Україні та дослідженню ролі *lex cryptographica* як нетрадиційного джерела права.

У **підрозділі 1.1 «Економіко-правова характеристика ринку віртуальних активів»** обґрунтовано, що ринок віртуальних активів слід розглядати як систему господарських правовідносин, що охоплює емісію (первинний ринок) та оборот (вторинний ринок) віртуальних активів у цифровому середовищі з використанням публічно-правових, саморегуляторних та протокольно-автоматизованих механізмів управління, включаючи алгоритмічно реалізовані правові зв'язки на основі *lex cryptographica*. Доведено, що ефективне функціонування ринку віртуальних активів залежить від реалізації його базових функцій: валідованої емісії, цифрового обороту, верифікованого зберігання та інтероперабельності, реалізація яких потребує багаторівневої моделі правового впливу з використанням публічно-правових, приватно-правових та техніко-протокольних інструментів.

У *підрозділі 1.2* «Загальна характеристика віртуальних активів як об'єктів ринку» розкрито сутність віртуальних активів як цифрових речей із вартісною характеристикою, які можуть бути об'єктами цивільного обороту. Обґрунтовано співвідношення понять «цифровий актив», «віртуальний актив» та «криптоактив» у контексті системної залежності. Уточнено ознаки віртуального активу, що відрізняють його від інших цифрових об'єктів. Віртуальні активи запропоновано поділяти за критерієм забезпеченості (незабезпечені, забезпечені токени) та за наявністю криптографічного захисту (криптоактиви, незахищені активи). Запропоновано підхід до визначення спеціального правового режиму *sui generis* для таких активів як юридичних об'єктів, що не вкладаються в класичні цивілістичні категорії.

У *підрозділі 1.3* «Правова основа регулювання відносин на ринку віртуальних активів в Україні», який складається з двох частин, розглянуто історичну еволюцію законодавчого регулювання віртуальних активів в Україні та запропоновано напрями його модернізації.

У частині 1.3.1 «Становлення та перспективи розвитку законодавства України, що регулює відносини на ринку віртуальних активів» визначено два етапи розвитку відповідного законодавства: початкового (2014 – 2022 рр.), що характеризується поодинокими спробами законодавчого врегулювання та появою перших офіційних підходів, та етапу з 2022 року, який пов'язаний із запуском системних регуляторних ініціатив, зокрема в контексті поступової імплементації *acquis* ЄС. Виокремлено ключові нормативні акти, які формують чинну правову основу ринку, зокрема Конституцію України, Цивільний кодекс, Господарський кодекс України (до 28.08.2025), Закон «Про віртуальні активи» (після набрання ним чинності) та інші спеціальні закони.

У частині 1.3.2 «*Lex cryptographica* як джерело права» розкрито концепцію *lex cryptographica* як особливого типу регуляторного механізму, що базується на технологічних обмеженнях коду, які встановлюють правила поведінки в середовищі блокчейн. Обґрунтовано, що *lex cryptographica* виконує превентивну функцію, сприяючи дотриманню правомірної поведінки суб'єктів ринку, однак не може замінити традиційне нормативне регулювання чи виступати самостійною підставою для вирішення правових спорів. Наголошено, що *lex cryptographica* не потребує окремого законодавчого закріплення, але має враховуватись як допоміжний регуляторний інструмент у цифровому середовищі.

Розділ 2 «Державне регулювання та саморегулювання на ринку віртуальних активів: вітчизняний та іноземний досвід» складається з трьох підрозділів, присвячених дослідженню системи державного регулювання ринку віртуальних активів в Україні, правової природи саморегулювання, а також аналізу провідного зарубіжного досвіду регулювання віртуальних активів, зокрема у Європейському Союзі, офшорних юрисдикціях, Швейцарії та Канаді.

У *підрозділі 2.1* «Державне регулювання ринку віртуальних активів в Україні» конкретизовано систему органів державного регулювання цього

ринку, яка включає органи загальної компетенції (Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України) та органи спеціальної компетенції, до яких віднесено Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку та Національний банк України. Обґрунтовано, що державний контроль на цьому ринку має базуватись на принципах пропорційності, правової визначеності та недискримінаційності, передбачаючи презумпцію добросовісності учасників. Аргументовано недоцільність використання технологій штучного інтелекту для ухвалення регуляторних рішень у цій сфері через ризики порушення принципів прозорості та передбачуваності.

У **підрозділі 2.2 «Саморегулювання ринку віртуальних активів»** уточнено визначення саморегулювання як способу впорядкування відносин між учасниками ринку через прийняття власних стандартів і контроль за їх дотриманням. Обґрунтовано двоформну природу саморегулювання: локальне (внутрішнє) регулювання (через встановлення стандартів поведінки учасників) та організаційне (через створення саморегулювних організацій). Надано авторське визначення саморегулювної організації у сфері віртуальних активів та її функцій. Доведено правову можливість передачі спорів між учасниками ринку на розгляд міжнародного комерційного арбітражу або третейського суду за наявності відповідної угоди. Запропоновано напрями вдосконалення арбітражних регламентів із урахуванням особливостей цифрового середовища та технології блокчейн.

У **підрозділі 2.3 «Зарубіжний досвід регулювання ринку віртуальних активів»** узагальнено іноземні моделі правового регулювання. У **частині 2.3.1 «Правове підґрунтя впливу європейського союзу на ринок віртуальних активів»** розкрито правове підґрунтя регулювання криптоактивів у ЄС, сформоване на основі Регламенту 2023/1114 (MiCA), MiFID II, DAC8, 5AMLD, PSD2, EMD2 та ін. Визначено роль ключових регуляторів – ESMA, EBA та ECB. У **частині 2.3.2 «Досвід зарубіжних країн з регулювання ринку віртуальних активів»** проаналізовано досвід офшорних юрисдикцій (Бермуди, Мальта, Гібралтар), який базується на спеціальних законах, ліцензуванні діяльності та монорегуляторній моделі. Досвід Швейцарії охарактеризовано як зразок класифікаційного підходу до криптоактивів із регулюванням через FINMA. Досвід Канади визначено як приклад полірегуляторної моделі з підвищеними вимогами до емітентів стейблкоїнів щодо забезпечення резервів активів. Запропоновано впровадження в Україні обов'язкових резервів для забезпечених віртуальних активів, вимоги до розкриття інформації, а також можливість офіційного тлумачення нормативних актів регулятором.

Розділ 3 «Учасники ринку віртуальних активів в Україні» складається з чотирьох підрозділів і об'єднує результати комплексного дослідження правового статусу та ролі різних груп учасників ринку віртуальних активів. Структурно він охоплює загальну характеристику суб'єктного складу ринку, правовий статус постачальників послуг, феномен децентралізованих автономних організацій (ДАО), а також інституційну інфраструктуру ринку. Кожен підрозділ містить концептуальні уточнення

понять, пропозиції щодо вдосконалення нормативного регулювання та порівняльно-правовий аналіз з урахуванням європейських підходів.

У *підрозділі 3.1 «Загальна характеристика учасників ринку віртуальних активів»* уточнено суб'єктний склад ринку шляхом класифікації учасників на три функціональні групи: 1) основні – емітенти, майнери, постачальники послуг, споживачі; 2) допоміжні – банки, страхові компанії, юридичні та консалтингові організації; 3) регуляторні – державні органи та саморегулівні структури. Такий поділ здійснено з урахуванням характеру правовідносин і обсягу відповідальності перед користувачами. Обґрунтовано необхідність законодавчого закріплення чіткого переліку учасників ринку. Також акцентовано на презумпції добросовісності як загальному принципі господарських правовідносин у цифровому середовищі.

У *підрозділі 3.2 «Особливості правового статусу постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів»* (що складається з трьох частин) представлено авторське бачення господарської правосуб'єктності таких суб'єктів через функціональний критерій – здатність здійснювати спеціалізоване посередництво у цифровому середовищі. У *частині 3.2.1 «Господарська правосуб'єктність постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів»* визначено двокомпонентну природу правосуб'єктності – загальну (виникає з моменту держреєстрації юридичної особи) та спеціальну (набуття дозволу на надання послуг). Вказано на можливість суміщення діяльності постачальника з іншими видами господарювання (водночас з урахуванням обмежень для активів, забезпечених валютними цінностями). У *частині 3.2.2 «Легітимація постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів»* уточнено зміст легітимації постачальників послуг, яка включає державну реєстрацію, спеціальну реєстрацію та, за потреби, ліцензування. Запропоновано механізм впровадження принципу *reverse solicitation* як інструменту транскордонного регулювання, з детальними рекомендаціями щодо його реалізації. У *частині 3.2.3 «Особливості банкрутства постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів»* представлено концепцію спеціального правового режиму банкрутства постачальників послуг: обмеження щодо включення клієнтських активів до ліквідаційної маси, обов'язкове інформування регулятора, порядок дій ліквідатора, забезпечення повернення активів клієнтам.

У *підрозділі 3.3 «Децентралізована автономна організація як учасник ринку віртуальних активів»* обґрунтовано доцільність унормування статусу децентралізованої автономної організації як організації, втіленої в комп'ютерному коді, що функціонує без централізованого контролю або втручання третьої сторони на основі смарт-контрактів, та яка не є фізичною чи юридичною особою, проте є нетиповим суб'єктом господарювання і учасником ринку віртуальних активів, провадить діяльність як постачальник послуг. Запропоновано легітимацію ДАО через реєстрацію в спеціальному переліку, що ведеться регулятором. Доведено доцільність внесення змін до

законодавства, які дозволяють застосування санкцій до ДАО та їхніх підрядників. Також сформульовано положення про визнання ДАО як учасників господарської діяльності без необхідності визнання їх юридичними особами.

У *підрозділі 3.4 «Інфраструктура ринку віртуальних активів»* подано авторське визначення інфраструктури як сукупності технічних, правових, інформаційних та інституційних елементів, що забезпечують оборот віртуальних активів. Виділено поняття універсального (яке здійснюється інфраструктурою) і спеціалізованого (яке здійснюється постачальниками послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів) посередництва. Обґрунтовано, що окремі елементи інфраструктури виконують посередницькі функції, включно з юридичним супроводом операцій. Вказано на доцільність розширення переліку суб'єктів фінансового моніторингу через визнання консультування щодо віртуальних активів видом послуг, які надаються постачальниками, що відповідає рекомендаціям FATF та Регламенту МіСА.

Розділ 4 «Правовий режим операцій з віртуальними активами» складається з двох підрозділів, які присвячено визначенню особливостей правового режиму операцій з віртуальними активами, зокрема емісії, купівлі-продажу, обміну, зберігання та використання віртуальних активів у господарських цілях. У межах розділу сформульовано авторські підходи до тлумачення понять «емісія», «операції з віртуальними активами», запропоновано застосування іноземних доктрин для правової кваліфікації відповідних дій, а також розглянуто особливості договірної регулювання обороту віртуальних активів, включно з їхнім використанням у сфері азартних ігор.

У *підрозділі 4.1 «Правовий режим емісії віртуальних активів»* обґрунтовано можливість і доцільність використання терміна «емісія» для позначення процесу створення віртуального активу, незалежно від того, чи йдеться про ICO, чи майнінг. Визначено емісію сукупність послідовно здійснюваних техніко-юридичних фактів, у результаті яких відбувається випуск віртуального активу в оборот. Правовий режим емісії охоплює склад суб'єктів, порядок створення, механізми державного контролю та заходи відповідальності. Особливу увагу приділено регулюванню первинного розміщення монет (ICO) як форми колективного фінансування. Запропоновано нормативно закріпити обов'язковість публікації білої книги (white paper), у якій мають міститися відомості про емітента, характеристики активу, його призначення, ризики та технологічне підґрунтя. Також обґрунтовано, що майнінг як спосіб емісії віртуального активу може визнаватися видом господарської діяльності за умови його здійснення суб'єктом господарювання з метою задоволення потреб інших учасників ринку. Така діяльність передбачає створення віртуального активу, який має економічну цінність і може бути виражений у грошовому еквіваленті, що дозволяє застосовувати до майнінгу загальні підходи господарського регулювання.

У *підрозділі 4.2 «Правовий режим інших операцій з віртуальними активами»* сформульовано авторське визначення операцій із віртуальними

активами як будь-яких дій з ними – незалежно від форми та правової кваліфікації, – зокрема купівлі-продажу, обміну, передачі на зберігання, використання як ставки або виграшу в азартних іграх тощо. Вказано на недоцільність формального закріплення вичерпного переліку таких операцій з огляду на динаміку цифрових технологій. Обґрунтовано доцільність використання в Україні доктрини *deemed ownership*, відповідно до якої презумпція власності ґрунтується на володінні приватним ключем, однак не виключає необхідності правової підстави. Запропоновано модель договору купівлі-продажу забезпечених віртуальних активів, із урахуванням ризиків, характеру об'єкта забезпечення та вимог правової визначеності.

Окрему увагу приділено правовим аспектам використання віртуальних активів у сфері азартних ігор. Обґрунтовано, що віртуальний актив може виступати як об'єкт ставки або виграшу, однак це не звільняє організатора від обов'язку дотримання законодавства у сфері ліцензування азартних ігор. Доведено існування подвійного правового режиму для суб'єктів, що здійснюють таку діяльність: одночасне застосування норм законодавства про азартні ігри та законодавства про віртуальні активи. Це зумовлює необхідність розробки спеціальних процедур правового оформлення, звітності та захисту прав користувачів.

ВИСНОВКИ

У дисертації приведено наукові положення та науково обґрунтовані висновки у галузі теорії господарського права, що розв'язують українську важливу та нагальну наукову проблему розроблення концепції господарсько-правового регулювання ринку віртуальних активів. У ході проведеного дослідження отримано такі основні результати:

1. Обґрунтовано концептуальне визначення ринку віртуальних активів як системи господарських правовідносин, що охоплює емісію (первинний ринок) та оборот (вторинний ринок) віртуальних активів у цифровому середовищі з використанням публічно-правових, саморегуляторних та протокольно-автоматизованих механізмів управління, включаючи алгоритмічно реалізовані правові зв'язки на основі *lex cryptographica*. Підкреслено, що ринок віртуальних активів доцільно розглядати крізь призму інституціональної моделі. У такій структурі ринку запропоновано авторську класифікацію його спеціальних функцій як правового інституту, що забезпечує відтворення економічних відносин у цифровому середовищі. Виділено функцію валідованої емісії, цифрового обороту, верифікованого зберігання та інтероперабельності, реалізація яких вимагає побудови багаторівневої моделі правового впливу з використанням публічно-правових, приватно-правових та техніко-протокольних інструментів.

2. Аргументовано співвідношення понять «цифровий актив», «віртуальний актив» та «криптоактив» шляхом уточнення, що термін «цифровий актив» охоплює ширше коло явищ, ніж віртуальні та криптоактиви;

ключовою ознакою віртуальних активів є їх належність до цифрових речей, здатність бути об'єктом цивільних прав та мати вартість, а криптоактивами цифрові або віртуальні активи стають лише за умови використання криптографічних засобів захисту, зокрема технології розподіленого реєстру (блокчейну). Визначено правову природу забезпечених віртуальних активів як об'єктів із подвійним статусом – цифрової речі та вираження майнових прав на базовий об'єкт забезпечення. З урахуванням цього запропоновано класифікацію віртуальних активів за двома базовими критеріями: 1) забезпеченістю (із розподілом забезпечених активів на токени електронних грошей та токени, прив'язані до активів), що дозволяє деталізувати вже закріплену у законодавстві типологію; 2) способом використання криптографії, що дає змогу відмежувати криптоактиви як техніко-правову категорію від віртуальних активів у замкнених (некриптографічних) цифрових системах, які можуть існувати без шифрування, але наділені ідентифікаційними ознаками.

Конкретизовано ознаки віртуальних активів як об'єктів, що: 1) мають вартісну характеристику, 2) існують виключно в електронній формі, 3) можуть бути об'єктами цивільного обороту, 4) належать до категорії цифрових речей. На підставі аналізу їх правової природи обґрунтовано доцільність формування для віртуальних активів спеціального правового режиму типу *sui generis*, який виходить за межі традиційної класифікації об'єктів цивільних прав і передбачає комбіноване регулювання, що враховує цифрову форму, економічну цінність і функціональне призначення у господарській діяльності.

3. Визначено два історичні етапи формування законодавчого регулювання ринку віртуальних активів в Україні: початковий (2014 – 2022 рр.), що характеризується поодинокими спробами законодавчого врегулювання та появою перших офіційних підходів, та етап з 2022 року, який пов'язаний із запуском системних регуляторних ініціатив, зокрема у контексті поступової імплементації *acquis* ЄС.

Сформульовано ключові напрями удосконалення законодавства України у сфері ринку віртуальних активів, зокрема: а) впровадження механізмів правового використання віртуальних активів як засобу платежу; б) створення правових умов для залучення віртуальних активів як інвестицій у повоєнне відновлення економіки; в) нормативне закріплення державного контролю за цільовим використанням таких інвестицій. Запропоновані заходи сприятимуть інтеграції віртуальних активів в економічну систему України на засадах прозорості, ефективності та національної безпеки.

4. Умотивовано, що *lex cryptographica*, який являє собою сукупність правил поведінки, встановлених і забезпечених програмними обмеженнями коду, може виконувати роль допоміжного інструмента правового регулювання у сфері віртуальних активів, виконуючи превентивну функцію: обмеження потенційно неправомірних дій на рівні коду, забезпечуючи технологічну дисципліну та правомірну поведінку суб'єктів ринку.

5. Конкретизовано систему органів державного регулювання ринку віртуальних активів, яку складають органи загальної компетенції, що забезпечують загальні основи регулювання ринку, здійснюють контроль або окремі інші державні функції на ринку віртуальних активів та органи спеціальної компетенції, для яких державне регулювання ринку віртуальних активів є головним або одним із головних напрямів їх діяльності (Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку та Національний банк України).

Обґрунтовано, що державний контроль на цьому ринку має базуватись на принципах пропорційності, правової визначеності та недискримінаційності, передбачаючи презумпцію добросовісності учасників.

Запропоновано впровадження еволюційної моделі інституційного розвитку ринку, ключовим елементом якої є коеволюція новітніх технологій та державного регулювання, що дозволить врахувати особливості регулювання цифрової економіки, забезпечити дотримання публічних інтересів (захист конкуренції, протидію відмиванню коштів, отриманих злочинним шляхом), але, водночас, дотримати принцип пропорційності та недопущення надмірного втручання у ринкові механізми.

Визначено обмеження використання технологій штучного інтелекту для реалізації принципів державного регулювання ринку віртуальних активів (зокрема прозорості, передбачуваності, врахування громадської думки), з огляду на непрозорість алгоритмів і відсутність можливості когнітивної верифікації рішень, що ухвалюються в межах «чорної скриньки».

6. Конкретизовано правову природу саморегулювання на ринку віртуальних активів шляхом конкретизації його прояву як двоформного механізму – локального (внутрішнього) регулювання (через встановлення стандартів поведінки учасників) та організаційного (через створення саморегулювних організацій), що функціонують у межах добровільних об'єднань. Відмінність запропонованого підходу полягає в урахуванні специфіки цифрового середовища, технологічної складності ринку віртуальних активів та відсутності повноцінного централізованого регулювання, що зумовлює потребу в посиленні ролі саморегулювання саме в цій галузі.

Обґрунтовано можливість використання альтернативних способів вирішення спорів (зокрема міжнародного комерційного арбітражу та третейського суду) у сфері обороту віртуальних активів за наявності відповідної угоди, а також розроблено напрями вдосконалення арбітражних регламентів з урахуванням специфіки цифрового середовища. Зазначено, що хоча чинне законодавство формально не виключає такої можливості, її реалізація вимагає нормативного доопрацювання та адаптації арбітражних регламентів до цифрової специфіки відповідних правовідносин.

7. Конкретизовано, що правове підґрунтя впливу ЄС на ринок віртуальних активів складають, насамперед, норми Регламенту ЄС № 2023/1114 від 31 травня 2023 р. про регулювання ринків криптоактивів (MiCA), й деяких інших нормативно-правових актів. Уточнено, що регуляторні

повноваження на рівні ЄС зосереджені у фінансових регуляторів: Європейського управління з цінних паперів та ринків (ESMA), Європейської банківської організації (EBA) та Європейського центрального банку (ECB). Така конкретизація сприяє наближенню законодавства України до права ЄС.

8. Обґрунтовано, що спільними особливостями правового регулювання ринку віртуальних активів в офшорних зонах (на прикладі Бермудських островах, Гібралтару та Мальти) є наявність спеціальних тематичних законів, яким врегульовані відносини у цій сфері, участь зацікавлених осіб у правотворчій діяльності та превалювання монорегуляторної моделі державного регулювання ринку з чітким визначенням меж дискреційних повноважень регулятора. Обґрунтовано доцільність імплементації заборони на використання інсайдерської інформації у сфері віртуальних активів, а також надання повноважень регулятору на офіційне тлумачення відповідного законодавства - за моделлю, запозиченою з досвіду офшорних юрисдикцій.

Проведено диференціацію моделей правового регулювання криптоактивів шляхом співставлення підходу Швейцарії та Канади. Доведено, що Швейцарія та Канада є репрезентативними прикладами сучасного регулювання ринку віртуальних активів: Швейцарія – як юрисдикція з усталеною монорегуляторною моделлю (через FINMA) та значним рівнем нормативної визначеності у сфері криптоактивів; Канада – як приклад країни з полірегуляторним підходом, яка вже запровадила вимоги до емітентів щодо підтримання резервного забезпечення стейблкоїнів. Обидві моделі пропонують дієві рішення, релевантні для подальшої адаптації в українському правовому полі, зокрема в частині інтеграції цифрових активів у фінансову систему та запобігання ризикам зловживань.

Конкретизовано коло учасників ринку віртуальних активів, яких запропоновано поділити на три функціональні групи: основні, інфраструктурні та регуляторні, із урахуванням виконуваних ними функцій, характеру діяльності та їх ролі на ринку віртуальних активів, що дозволяє більш точно визначити межі їх правового статусу та компетенції.

9. Запропоновано визначення господарської правосуб'єктності постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, як здатності вступати у правовідносини з приводу емісії, обороту, зберігання та забезпечення інтероперабельності в умовах часткової децентралізації та цифрової взаємодії. Обґрунтовано, що така правосуб'єктність має комплексний міждисциплінарний характер, поєднуючи елементи господарської, фінансової та інформаційної діяльності, і потребує встановлення окремого правового режиму, що не зводиться до класичної моделі суб'єктів господарювання. З цією метою вперше застосовано функціональний критерій ідентифікації таких суб'єктів, узгоджений із підходами права ЄС (регламент MiCA) та рекомендаціями FATF, але адаптований до умов правового регулювання в Україні.

10. Конкретизовано особливості умов легітимації постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, як процесу проходження юридичних процедур, спрямованих на поетапне підтвердження законності їх входження до сфери господарювання, набуття ними господарської правосуб'єктності, необхідної для провадження діяльності з надання послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, які проявляються у внесенні таких постачальників до відповідного реєстру, тобто у спеціальній державній реєстрації, а також ліцензуванні, за наявності відповідних умов.

Аргументовано доцільність імплементації на національному рівні принципу зворотного запиту (*reverse solicitation*) на ринку віртуальних активів, що дозволяє іноземним постачальникам надавати послуги на запит українських клієнтів, без необхідності ліцензування, за умови, що ініціатива виходить від самого користувача, – відповідно до підходів ЄС.

11. Розроблено концептуальні засади спеціального правового режиму банкрутства постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, що передбачає: обмеження на включення клієнтських активів до ліквідаційної маси; можливість їх повернення або передачі іншому постачальнику; особливі повноваження ліквідатора та участь регулятора у процедурі; забезпечення публічності банкрутства та оперативного інформування клієнтів.

12. Обґрунтовано доцільність унормування статусу децентралізованої автономної організації як організації, втіленої в комп'ютерному коді, що функціонує без централізованого контролю або втручання третьої сторони на основі смарт-контрактів, та яка не є фізичною чи юридичною особою, проте є нетиповим суб'єктом господарювання і учасником ринку віртуальних активів, провадить діяльність як постачальник послуг та може бути зареєстрованою шляхом внесення до спеціального переліку, що ведеться регулятором ринку віртуальних активів в Україні, що, зокрема, уможливить накладення на неї санкцій та забезпечення підконтрольності у публічно-правовому аспекті.

13. Уточнено правову природу інфраструктури ринку віртуальних активів як сукупності технічних, правових, інформаційних та інституційних елементів, які забезпечують оборот віртуальних активів і взаємодію учасників ринку. Обґрунтовано, що інфраструктура виконує універсальну посередницьку функцію, тоді як постачальники послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів забезпечують спеціалізоване посередництво.

Уточнено, що посередницька діяльність на ринку віртуальних активів охоплює не лише класичні біржові чи договірні послуги, а й дії техніко-юридичного характеру (токенізація, смарт-контракти, кастодіальні сервіси), що здійснюються в інтересах клієнтів з отриманням економічної вигоди.

Обґрунтовано доцільність включення консультаційних, зокрема юридичних, послуг до переліку посередницьких послуг у сфері обороту віртуальних активів, які надають елементи інфраструктури цього ринку, з відповідним розширенням обов'язків таких суб'єктів щодо здійснення фінансового моніторингу. Запропоновано функціональний підхід до

визначення постачальників послуг, пов'язаних з віртуальними активами, який дозволяє адаптувати правове регулювання до практики FATF і положень Регламенту МіСА, з урахуванням потреб правової визначеності в умовах часткової децентралізації.

14. Уточнено поняття емісії віртуальних активів як сукупність послідовно здійснюваних техніко-юридичних фактів, у результаті яких відбувається випуск віртуального активу в оборот; серед найпоширеніших способів емісії виділено первинне розміщення монет (ICO) та майнінг. Водночас розкрито зміст правового режиму емісії як особливого стану нормативного врегулювання, що визначається законом і включає: перелік суб'єктів, їхні права та обов'язки, інструменти державного контролю та заходи юридичної відповідальності за порушення встановленого порядку емісії.

Обґрунтовано, що майнінг як спосіб емісії віртуального активу може визнаватися видом господарської діяльності за умови його здійснення суб'єктом господарювання з метою задоволення потреб інших учасників ринку. Така діяльність передбачає створення віртуального активу, який має економічну цінність і може бути виражений у грошовому еквіваленті, що дозволяє застосовувати до майнінгу загальні підходи господарського регулювання.

15. Сформульовано розширене правове розуміння операцій з віртуальними активами як будь-яких дій з ними (купівля-продаж, обмін, зберігання тощо), перелік яких не може бути фіксованим у зв'язку з технологічною динамікою та появою нових форм правової взаємодії.

Обґрунтовано доцільність застосування до правовідносин щодо обороту віртуальних активів в Україні доктрини *deemed ownership* (англійське приватне право), відповідно до якої особа, яка контролює криптографічний ключ до віртуального активу, презюмується власником такого активу; презумпція власності виникає у того, хто володіє приватним ключем, якщо інше не доведено, до прикладу, встановленням факту того, що дійсний власник передав криптографічний ключ у фактичне володіння третьої особи на підставі правочину, або таке володіння передано третій особі в силу закону чи судового рішення, а також у разі неправомірного набуття третьою особою ключа до віртуального активу.

Розроблено правову модель договору купівлі-продажу забезпечених віртуальних активів з урахуванням їхньої цифрової природи та правових ризиків. Визначено базові умови такого договору: 1) обов'язки продавця щодо повернення або компенсації вартості об'єкта забезпечення, 2) підтвердження права власності на базовий актив, 3) дотримання обмежень щодо обороту об'єкта забезпечення, 4) гарантія відсутності обтяжень, 5) включення одностороннього правочину (наприклад, заяви емітента) як додатку до договору, яким забезпечений віртуальний актив пов'язується з базовим активом. Такий підхід сприяє правовій визначеності та зменшенню правових ризиків при укладенні угод із забезпеченими віртуальними активами.

Запропоновано концепцію подвійного правового режиму для діяльності з використанням віртуальних активів у сфері азартних ігор, яка передбачає одночасне застосування законодавства про віртуальні активи та про азартні ігри, з урахуванням особливостей віртуального активу як об'єкта ставки або виграшу.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

**Статті у наукових періодичних виданнях, включених до категорії «А»
Переліку наукових фахових видань України та/або у закордонних
виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection
та/або Scopus**

1. Кулик О. І. Особливості банкрутства постачальника послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2024. Т. 31. № 3. С. 119–138. URL: <https://visnyk.kh.ua/uk/journals/visnik-naprn-3-2024-r/osoblivosti-bankrutstva-postachalnika-poslug-pov-yazanikh-z-oborotom-virtualnikh-aktiviv>. DOI: <https://doi.org/10.31359/10.31359/1993-0909-2024-31-3-119>.
2. Kulyk O., Hudima T., Soshnykov A. Decentralized autonomous organizations: redefining legal paradigms. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2024. Vol. 3. No. 56. P. 548–557. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.3.56.2024.4373> (особистий внесок: розкрито правову природу децентралізованої автономної організації як нетипового суб'єкта господарювання, аргументовано порядок застосування до неї санкцій).
3. Biletska L., Kulyk O., Shumak I. Insurance of virtual assets: Problems of theory and practice. *Amazonia Investiga*. 2024. Vol. 13. Issue 74. P. 156–164. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2024.74.02.13> (третій квартал Q3 – порівнюється до 2 публікацій) (особистий внесок: визначено проблемні аспекти, що виникають при страхуванні віртуальних активів, у зв'язку з особливостями цифрових технологій).
4. Kulyk O. Models of state regulation of the virtual assets market in offshore zones (on the example of Bermuda Islands, Gibraltar, and Malta). *Balkan Social Science Review*. 2022. Vol. 20. P. 43–61. URL: <https://js.ugd.edu.mk/index.php/BSSR/article/view/5499>. DOI: <https://doi.org/10.46763/10.46763/BSSR2220043k> (третій квартал Q3 – порівнюється до 2 публікацій).

**Статті у наукових виданнях, включених до категорії «Б» Переліку
наукових фахових видань України**

5. Кулик О. І. Lex cryptographica як джерело правового регулювання відносин на ринку віртуальних активів. *Вісник Національної академії*

- правових наук України*. 2025. Т. 32. № 1. С. 150–163. URL: [https://visnyk.kh.ua/web/uploads/pdf/32\(1\)_2025-150-163.pdf](https://visnyk.kh.ua/web/uploads/pdf/32(1)_2025-150-163.pdf). DOI: <http://doi.org/10.31359/1993-0909-2025-32-1-150>.
6. Кулик О. І. Правове регулювання обороту стейблкоїнів: досвід Канади. *Академічні візії*. 2025. Вип. 39. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1626>. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14723438>.
7. Кулик О. І. Впровадження принципу зворотного запиту (reverse solicitation) на ринку віртуальних активів в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 1. С. 206–201. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-1/44>.
8. Кулик О. І. Арбітраж як альтернативний спосіб вирішення спорів на ринку віртуальних активів. *Право і суспільство*. 2024. № 6. С. 98–105. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.6.15>.
9. Кулик О. І. Віртуальні активи у складі майна суб'єктів господарювання. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2024. № 2(2024). С. 106–115. <https://doi.org/10.31558/2786-5835.2024.2.11>.
10. Кулик О. І. Впровадження презумпції добросовісності учасників ринку віртуальних активів. *Часопис цивілістики*. 2024. Вип. 54. С. 17–22. DOI: <https://doi.org/10.32782/chc.v054.2024.2>.
11. Kulyk O. I. Virtual asset market participants. *Theory and Practice of Jurisprudence*. 2024. Vol. 2(26). P. 77–91. DOI: [https://doi.org/10.21564/2225-6555.2024.2\(26\).312466](https://doi.org/10.21564/2225-6555.2024.2(26).312466). URL: <http://tlaw.nlu.edu.ua/article/view/312466>.
12. Кулик О. І. Загальні та спеціальні умови легітимації постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів. *Економіка та право*. 2024. Т. 75. №4. С. 82–89. <https://doi.org/10.15407/econlaw.2024.04.082>.
13. Кулик О. І. Система органів державного регулювання ринку віртуальних активів. *Наукові перспективи*. 2024. № 10(52). С. 894–906. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-10\(52\)-894-906](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-10(52)-894-906).
14. Кулик О. І. Поняття і елементи господарської правосуб'єктності постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 5. С. 282–287. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/09/APP_5_2024.pdf. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.05.45>.
15. Кулик О. І. Особливості договорів купівлі-продажу забезпечених віртуальних активів. *Журнал Східноєвропейського права*. 2024. № 125. С. 128–135. DOI: <https://zenodo.org/records/13371858>. URL: http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2024/08/kulyk_125.pdf <https://doi.org/10.5281/zenodo.13371858>
16. Kulyk O. Functions of the virtual assets market. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2023. № 6. P. 10–15. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2023.6.02>

17. Кулик О. І. Правове регулювання проведення азартних ігор з використанням віртуальних активів. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2023. № 14. С. 43–49. DOI: <https://doi.org/10.32782/2616-7611-2023-14-07>
18. Кулик О. І. Правове регулювання ринку віртуальних активів: досвід Швейцарської Конфедерації. *Актуальні проблеми держави і права*. 2021. № 92. С. 44–51. DOI: <https://doi.org/10.32837/apdp.v0i92.3260>.
19. Кулик О. І. Законодавче забезпечення протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму під час здійснення операцій із віртуальними активами. *Juris Europensis Scientia*. 2021. Вип. 3. С. 43–38. DOI: <https://doi.org/10.32837/chern.v0i3.227>.
20. Кулик О. І. Удосконалення правового регулювання посередницької діяльності на ринку віртуальних активів. *ScienceRise: Juridical Science*. 2021. № 2(16). С. 58–64. DOI: <https://doi.org/10.15587/2523-4153.2021.234724>.
21. Кулик О. І. Господарсько-правовий режим майнінгу. *Правові горизонти*. 2021. Том 14. № 2. С. 98–104. DOI: <https://doi.org/10.21272/legalhorizons.2021.i14.p98>. URL: <https://old.legalhorizons.com.ua/uk/journals/tom-14-2-2021/gospodarsko-pravovy-rezhim-mayningu>.
22. Кулик О. І. Правові засади впливу Європейського Союзу на ринок віртуальних активів. *Економіка та право*. 2021. № 1. С. 71–79. DOI: <https://doi.org/10.15407/econlaw.2021.01.071>.
23. Кулик О. І. Інфраструктура ринку віртуальних активів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2021. Вип. 63. С. 183–189. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.63.32>.
24. Кулик О. І. Саморегулювання ринку віртуальних активів: поняття та форми. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право*. 2020. Вип. 4 (48). С. 99–104. DOI: [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2020.4\(48\).233286](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2020.4(48).233286). URL: <http://socio-journal.kpi.kiev.ua/archive/2020/4/17.pdf>.
25. Кулик О. І. Ринок віртуальних активів як об'єкт правового регулювання. *Форум Права*. 2020. № 63 (4). С. 56–63. URL: <http://doi.org/10.5281/zenodo.4249276>.

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

26. Кулик О. І. Щодо вирішення спорів онлайн між учасниками ринку віртуальних активів в умовах воєнного стану. *Права людини і громадянина в умовах воєнного стану: виклики та механізми захисту* : зб. матеріалів наук. практ. конф., м. Харків, 6 груд. 2024 р. / редкол. : С. Г. Серьогіна, Ю. Л. Бошицький, С. Л. Чуніхіна, Л. Р. Наливайко та ін. – Харків, Право, 2024. С. 63–66. URL: https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2025/02/zbirnyk_06_12_2024.pdf

27. Кулик О. І. Щодо підтвердження права власності на віртуальні активи. *Осінні юридичні читання – 2024. Сучасні проблеми законодавства, практики його застосування та юридичної науки. Випуск XXXIV: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Осінні юридичні читання – 2024»*, 21 листопада 2024 р., Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2024. С. 296–300. URL:

https://drive.google.com/file/d/16bd6LElA9fPrcibcpkbGDVVPPmp_jasy/view

28. Кулик О. І. Щодо контролю за ринком віртуальних активів. *Правове забезпечення відновлення інноваційного розвитку економіки в повоєнній Україні: за матеріалами Науково-практичної конференції (м. Харків, 15 листопада 2024 року) / за ред. С. В. Глібка, І. В. Подрез-Ряполової*. Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2024. С. 98–105. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2024/11/conf_15.11.2024.pdf

29. Кулик О. І. Щодо ініціатив Європейського Союзу стосовно співпраці у сфері обміну інформацією про віртуальні активи. *Слобожанські наукові читання: соціально-економічні та гуманітарно-правові виміри: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції*, 24–25 жовтня 2024 року: Харків: НТУ «ХПІ», 2024. С. 236–240. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/83643>

30. Кулик О. І. Щодо звернення стягнення на віртуальні активи. *Advances in law: the view of domestic and foreign scholars (October 3–4, 2024. Riga, the Republic of Latvia) : International scientific conference*. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2024. С. 94–98. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-493-1-22>

31. Кулик О. І. Конституційні основи урегулювання відносин на ринку віртуальних активів. *Конституція України: стан, перспективи та механізми реалізації: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 27 червня 2024 року) / Київський університет права Національної академії наук України / за заг. ред. к.ю.н., проф., засл. юриста України, ректора Київ. ун-ту права НАН України Ю.Л. Бошицького*. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2024. С. 72–75. URL: <https://doi.org/10.36695/2.2024.1>

32. Кулик О. І. Щодо законопроектної діяльності з врегулювання ринку віртуальних активів. *П'яті наукові читання пам'яті академіка В.К. Мамутова: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 28 червня 2024 р.)*. за заг. ред. В.А. Устименка; НАН України, ДУ «ІЕПД імені В.К. Мамутова НАН України». Київ-Чернігів : Десна Поліграф, 2024. С. 159–161. URL: http://www.iepd.kiev.ua/wp-content/uploads/2024/08/Mamutov-5_el_versiia.pdf

33. Кулик О. І. Щодо правового забезпечення ринку віртуальних активів в умовах повоєнного відновлення економіки України. *Еколого-правові детермінанти соціально-економічного розвитку держави: виклики воєнного часу та перспективи повоєнного відновлення: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 26 квітня 2024 р.)*. за заг. ред. В.А. Устименка; НАН України, ДУ «ІЕПД імені В.К. Мамутова

НАН України». Київ, 2024. С. 114–117. URL: <https://hozpravoreposit.kyiv.ua/handle/765432198/249>

34. Кулик О. І. Щодо консультативної роботи адвоката на ринку віртуальних активів. *Треті наукові читання пам'яті професора Пронської Грацієлли Василівни* : збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (12 квітня 2024 р., м. Київ) / За заг. ред.: В.В. Поєдинок, А.С. Головачової. Київ: Видавництво Ліра-К, 2024. С. 100–102. URL: <https://hozpravoreposit.kyiv.ua/bitstream/handle/765432198/251/Pronska%203%20Readings%202024.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

35. Кулик О. І. Щодо віртуальних активів у ліквідаційній масі банкрута. *International scientific conference «World economy and civilizational progress amidst polystructural changes: economic-technological, resource, political-legal, security-social factors»* : conference proceedings (April 16–17, 2024. Uzhhorod, Ukraine). Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2024. Р. 133–136. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/441/11888/24884-1>

36. Кулик О. І. Щодо удосконалення законодавств з питань функціонування ринку віртуальних активів в контексті євроінтеграції. *Весняні юридичні читання – 2024. Сучасні проблеми законодавства, практики його застосування та юридичної науки. Випуск XXXIII*: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Весняні юридичні читання – 2024», 25–26 квітня 2024 р., Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2024. С 325–328. URL: <https://drive.google.com/file/d/1xryszJk6eKvh91qKsNJYsgDKAypVZw6j/view>

37. Кулик О. І. Щодо можливості використання штучного інтелекту в державному регулюванні ринку віртуальних активів. *Розвиток України в умовах мілітарного впливу: соціально-правові, економічні та екологічні аспекти* : Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 28 березня 2023 р.). У 2-х томах. Том 1. За заг. ред. Устименка В.А.; ред.-упоряд.: Градобоева Є.С., Ілларіонов О.Ю., Санченко А.Є. Київ: ВАІТЕ, 2023. С. 298–302. URL: https://hozpravoreposit.kyiv.ua/bitstream/handle/765432198/213/DevelopmentOf_Ukraine_vol1.pdf?sequence=1&isAllowed=y#page=300.

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

38. Підготовка та подання позовної заяви в рамках господарського судочинства / Г. А. Осетинська та ін. ФАКТОР-МЕДІА, 2025. 67 с. URL: <https://unba.org.ua/assets/uploads/publications/Підготовка%20та%20подання%20позовної%20заяви%20в%20рамках%20господарського%20судочинства.pdf>. (особистий внесок: розкрито порядок подання позовної заяви, оформлення доказів та інших додатків до неї (с. 47–52), недоліки позовної заяви та порядок їх усунення, де розкрито питання оцінки судом вартості віртуального активу (с. 56–58).

39. Кулик О. І. Практичні аспекти правового супроводу постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів. *Вісник Національної асоціації адвокатів України*. 2024. № 6 (102). С. 34–37. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/news/vidannya/2024-06-28-vidannya-v-snik-6-2024_667ea0bd88227.pdf.

АНОТАЦІЯ

Кулик О.І. Концепція господарсько-правового регулювання ринку віртуальних активів: теорія і практика. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – господарське право, господарсько-процесуальне право». – Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Макутова Національної академії наук України», Київ, 2025.

У дисертації вперше в українській господарсько-правовій науці сформульовано комплексну концепцію правового регулювання ринку віртуальних активів, яка враховує цифрову природу цього явища, мультиінструментальність правового впливу, міжнародні стандарти та потреби постіндустріального господарювання. Здійснено системний аналіз правової природи віртуальних активів як цифрових речей та носіїв майнових прав, обґрунтовано доцільність створення для них спеціального правового режиму типу *sui generis*. Визначено критерії класифікації віртуальних активів, їх ознаки та функції у господарському обороті.

Розкрито зміст і структуру ринку віртуальних активів як об'єкта господарсько-правового регулювання, що охоплює як первинний та вторинний ринки, так і цифрову інфраструктуру, засновану на поєднанні державного, саморегульованого та автоматизованого (через *lex cryptographica*) впливу. Обґрунтовано правову природу саморегулювання, роль альтернативного вирішення спорів та функціональну модель господарської правосуб'єктності постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів.

Досліджено еволюцію законодавства України у сфері віртуальних активів та узагальнено зарубіжний досвід, зокрема країн ЄС (МіКА), Швейцарії, Канади та офшорних юрисдикцій. Обґрунтовано напрями модернізації українського законодавства, зокрема шляхом впровадження механізмів транскордонного регулювання (*reverse solicitation*), правового статусу ДАО, спеціального режиму банкрутства постачальників послуг, а також доктрини *deemed ownership* для визнання права власності на криптоактиви.

Результати дослідження можуть бути використані в правотворчості, правозастосуванні, освітньому процесі та слугувати базою для подальших наукових розвідок у сфері цифрового господарського права.

Ключові слова: ринок віртуальних активів, цифровий актив, криптоактив, господарське право, *lex cryptographica*, постачальник послуг,

децентралізована автономна організація, інфраструктура ринку, правовий режим, правосуб'єктність, *reverse solicitation*, *deemed ownership*.

ANNOTATION

Kulyk O.I. The Concept of Commercial Law Regulation of the Virtual Assets Market: Theory and Practice. – *Qualification research paper in the form of a manuscript.*

The dissertation for the degree of Doctor of Legal Sciences in specialty 12.00.04 – commercial law; commercial procedural law. – State Institution «V. Mamutov Institute of Economic and Legal Research of the National Academy of Sciences of Ukraine», Kyiv, 2025.

The dissertation presents, for the first time in Ukrainian commercial legal doctrine, a comprehensive concept of legal regulation of the virtual assets market, which takes into account the digital nature of this phenomenon, the multi-instrumental nature of legal influence, international standards, and the needs of a post-industrial economy. A systemic analysis of the legal nature of virtual assets as digital things and carriers of property rights is conducted. The necessity of establishing a special *sui generis* legal regime for such assets is substantiated. The criteria for classification of virtual assets, their legal features, and their functions in economic circulation are defined.

The content and structure of the virtual assets market as an object of commercial legal regulation are disclosed, covering both the primary and secondary markets, as well as the digital infrastructure based on a combination of state regulation, self-regulation, and automated governance (*lex cryptographica*). The legal nature of self-regulation is clarified, the role of alternative dispute resolution mechanisms is emphasized, and a functional model of commercial legal capacity of virtual asset service providers is proposed.

The evolution of Ukrainian legislation on virtual assets is examined, and foreign experiences, including those of the EU (MiCA), Switzerland, Canada, and offshore jurisdictions, are summarized. Key directions for modernizing Ukrainian legislation are substantiated, including the introduction of cross-border regulation mechanisms (*reverse solicitation*), legal recognition of DAOs, a special insolvency regime for service providers, and the application of the *deemed ownership* doctrine for recognizing ownership rights to crypto-assets.

The results of the study are of both theoretical and practical value and may be used in legislative activity, law enforcement, legal education, and further scientific research in the field of digital commercial law.

Key words: virtual assets market, digital asset, cryptoasset, commercial law, *lex cryptographica*, virtual asset service provider, decentralized autonomous organization, market infrastructure, legal regime, legal capacity, *reverse solicitation*, *deemed ownership*.